

Astrid Holtman

Onvolmaakt rijm

Marc van Oostendorp

Een tekst die rijmt, lees je door tot het eind. Rijm is een beproefd middel voor wie aandacht wil trekken met zijn tekst en (vooral) voor wie wil dat zijn woorden onthouden worden. Leuzen bij demonstraties, reclamespreuken van middenstanders en toespraken op bruiloften zijn niet voor niets vaak op rijm gesteld.

Is de eerste zin van de vorige alinea zelf een voorbeeld van aandacht-trekkend volrijm? Rijmpuristen zoals Drs. P zouden hem beslist afkeuren. *Eind* en *-ijmt* klinken niet precies gelijk, en volgens die puristen is er daarom geen sprake van volmaakt rijm. Toch komen juist dit soort rijmen vaak voor op spandoeken ('wij willen rustig wonen, er mag geen vliegveld komen'), op reclameborden ('dat is een goede zaak, koop uw kaas bij Jaap') en in feesttoespraken ('Kooos gedroeg zich heel beleefd, en is steeds een heer geweest').

● BAKERRIJMPJES

"Die rijmen zijn erg interessant", vindt Astrid Holtman, die in Utrecht promoveerde op een proefschrift over taalkundige aspecten van het rijm. Ze bekeek daarvoor het werk van serieuze dichters, zoals Byron en Shakespeare uit Engeland en Achterberg en Vestdijk uit Nederland, maar ook bakerrijmpjes en teksten van popliedjes. "Sommige mensen denken dat het hier gaat om halfrijm, en dat dus alleen de klinkers op elkaar hoeven te lijken. Maar uit de context blijkt dat de dichter wel degelijk volrijm heeft willen gebruiken." Holtman noemt dit soort rijmen 'imperfect rhyme' (onvolmaakt rijm). Ze heeft onderzocht hoe onvolmaakt rijm precies in elkaar zit.

"Een goed voorbeeld kun je vin-

den in het gedicht "Toen ik het nog niet kon" van Jopie Breemer (1875-1957)", zegt de onderzoekster:

'T is aangenaam
Bij 't licht der maan
In ene tuin
In goede luim,

Terwijl men zit
Met haan en kip
En vogels schoon
Bij zure room.

Maar wordt het stil
Bij 't dof gekir
Dan is het zaak
Er niet te laat,

lets aan te doen,
Waar ik mijn roem
Mijn hoed en jas,
Heel graag voor gaf.

Geen enkel rijm in dit gedicht is een volmaakt volrijm. Dat zal wel iets te maken hebben met de titel van het gedicht. Maar aan de andere kant voel je als lezer intuïtief dat de verschillen tussen de klinken in de rijmparen minimaal zijn.

● MILLIMETERS

Kan die intuïtie onderbouwd worden? Neem de eerste vier regels van Breemers gedicht. Daarin rijmt steeds een m op een n (*aangenaam-maan, tuin-luim*). Dat soort rijm behoort tot de meestvoorkomende onvolmaakt-heden. Vreemd is dat niet. De m en de n klinken bijna hetzelfde en ze worden ook bijna op dezelfde manier gemaakt. Het zijn allebei klinken waarbij de lucht door de neus stroomt, alleen sluit de spreker bij de n zijn mond net achter zijn tanden

af en doet hij dat bij de m bij zijn lippen: een verschil van een paar millimeter. Dat blijkt te verwaarlozen te zijn.

Ook bij het rijmpaar *zaak-laait* is het verschil klein: wie die woorden uitspreekt, maakt de klinken k en t bijna op dezelfde manier, namelijk door de naar buiten stromende lucht even tegen te houden en vervolgens met een korte plof naar buiten te laten komen. Alleen houdt hij bij het uitspreken van de k de lucht tegen met de achterkant van zijn tong en bij de t met de voorkant – alweer een betrekkelijk klein verschil.

Ook het verschil tussen de l en de r in *stil-gekir* blijkt subtiel. Sprekers van sommige talen – zoals het Chinees en het Japans – kunnen dat verschil bijvoorbeeld niet goed horen. Volgens Holtman is die subtiliteit een eigenschap van alle onvolmaakte rijmparen die ze heeft bestudeerd. Een rijmpje als *Dat is een goede zaak, koop bij Jaap uw kaas* komen we niet zo snel tegen: de k en de s verschillen niet alleen in de plaats wáár, maar ook in de manier waaróp we ze maken: de eerste met een kleine explosie in de mond, de tweede met geruis.

● KLINKERS EN MEDEKLINKERS

Tijdens haar onderzoek ontdekte Holtman overigens een verschil tussen serieuze poëzie en de rijmen in bakerversjes en populaire liedjes. In de eerste soort dichtkunst zat de onvolmaaktheid vaak in de klinkers: *rook* rijmt dan op *klok* en *lachen* op *verdragen*. Dat soort onvolmaakt-heden komt in de populairdere genres bijna niet voor: de verschillen zitten daar eigenlijk alleen maar in de medeklinkers: *zaak* rijmt op *laait*. "Dat verschil is vrij gemakkelijk te verklaren", zegt Holtman. Serieuze poëzie

is er in de eerste plaats om gelezen te worden, terwijl de andere rijmvormen er vooral zijn om naar te luisteren. Klinkers hebben nu eenmaal een veel prominentere plaats in de klankvorm van een woord dan medeklinkers. De termen *klinker* en *medeklinker* zijn wat dat betreft zeer goed gekozen. En dus valt een verschil in de

klinker veel meer op dan een verschil in de medeklinker: *rook* rijmt beter op *boot* dan op *klok*.

Nog een verschil viel Holtman op terwijl ze met haar onderzoek bezig was. "Helemaal hardmaken kan ik het niet," zegt ze, "maar volgens mij gaan Nederlandse rapgroepen zoals Osdorp Posse veel preciezer met hun

rijm om dan hun Engelstalige collega's. Die Nederlanders lijken puriteinser, maar voor een Amerikaan maakt het bij wijze van spreken niet uit wat hij zingt." Als het maar lekker klinkt. <

Astrid Holtman, *A Generative Theory of Rhyme. An Optimality Approach*, Utrecht, Led. ISBN 90 5434 060 6.

InZicht

Nico Groen & Erik Viskil

InZicht licht u in over nieuwe boeken, congressen en lezingen in taalkundig Nederland. Vermelding in deze rubriek betekent niet dat de redactie ze aanbeveelt.

Voor een zo volledig mogelijk beeld hebben wij ook uw hulp nodig. Weet u iets waarvan u denkt dat het in deze rubriek thuis hoort, laat het ons dan weten!

Versrijningsdata en prijzen onder voorbehoud.

● BEDRIJFSTAAL

Wim Daniëls, waarschijnlijk vooral bekend als auteur van boeken over thuistaal, heeft een overzicht samengesteld van typische woorden en uitdrukkingen die alleen in bepaalde bedrijven en instellingen gebruikt worden. Hij noemt ze – en zo heet zijn boekje ook – *werk-woorden*. Het aardige van de aanpak van Daniëls is dat hij uitsluitend gezocht heeft naar opvallende of kenmerkende woorden zonder een beroep te willen doen op vaktaal. Zo is een bont overzicht ontstaan van op het eerste gezicht onbegrijpelijke woorden als *Bram-pijn* (Feyenoord), *foempen* (Brabant Alu-cast) en *pufbakjes* (Tupperware), die allemaal een bevredigende verklaring krijgen.

Werk-woorden. Foempen, Bram-pijn en andere bijzondere woorden in bedrijven en instellingen wordt uitgegeven door de Sdu en kost f 19,90.

ISBN 90 12 08384 2

● SPROOKJES

Wie ook maar één college letterkunde heeft gehad, kent waarschijnlijk Vladimir Propps structuralistische studie naar sprookjes. In zijn klassiek geworden *Morfologija skazki*, nu in vertaling verschenen onder de titel *De morfologie van het toversprookje*, toont Propp aan dat alle sprookjes, hoe ze ook van elkaar lijken te verschillen, zijn terug te voeren tot één grondpatroon, waarin een aantal elementen elkaar meestal in een vaste volgorde opvolgt. Propps studie werd een van de boegbeelden van het (letterkundige) structuralisme. Het boek blijkt bovendien nog steeds actueel te zijn; het is bijvoorbeeld

van toepassing op het heden ten dage populaire 'fantasygenre'. Met het verschijnen van deze vertaling is Propps boek voor het eerst in het Nederlands toegankelijk.

De morfologie van het toversprookje. Vorm-leer van een genre wordt uitgegeven door Het Spectrum en kost f 29,90. Het boek is vertaald en van een inleiding voorzien door Max Louwerse, hoogleraar aan de University of Edinburgh.

ISBN 90 274 4734 9

● VROUWENTAAL

Agnes Verbiest houdt zich al jaren bezig met seksistisch taalgebruik: taalgebruik waarin kwalijke gedachten over de plaats en waarde van vrouwen tot uitdrukking worden gebracht. Werden zulke gedachten vroeger niet zelden onomwonden uitgesproken ('de vrouw heeft maar één recht: het aanrecht'), tegenwoordig zitten ze meer verscholen in zinnen die ook niet eens seksistisch bedoeld hoeven te zijn – tenminste, zo ziet Verbiest het. In *De oorbellen van de minister* geeft ze een overstellende hoeveelheid voorbeelden die haar gelijk moeten bewijzen. Wat te denken van deze uitspraak van een Kamerlid over een vrouwelijke minister: "Het valt mij op dat zij bijzonder redelijk argumenteert ...". Behalve veel voorbeelden geeft Verbiest ook veel argumenten. Bovendien probeert ze de lezer die seksistisch taalgebruik wil vermijden, inzicht te geven in de 'seksistische valkuilen' van ons taalgebruik.

De oorbellen van de minister. Taal en denken over vrouwen wordt uitgegeven door Contact en kost f 24,90.

ISBN 90 254 2073 7

● VOORZETSELS

Iedereen die schrijft kent het probleem: niet het juiste voorzetsel bij een gekozen woord kunnen vinden. Is het bijvoorbeeld 'een mooie aanleiding voor een tentoonstelling' of '... tot een tentoonstelling'? En heb je affiniteit met iets of voor iets? De *Prisma van de voorzetsels* biedt in alfabetische volgorde duizenden werkwoorden en zelfstandige en bijvoeglijke naamwoorden, en geeft achter elk trefwoord alle voorzetsels waarmee het gecombineerd kan worden, de betekenis, voorbeeldzinnen, weglaatbare voorzetselbepalingen en nog veel meer informatie. Dat maakt het boek tot een gids waarmee veel van de twijfel over de keuze van het juiste voorzetsel kan worden weggenomen.

Vrijwel tegelijkertijd verscheen er van dit boek ook een gebonden, uitgebreidere versie, onder de titel *Voorzetselwijzer*. Deze *Voorzetselwijzer* bevat evenveel lemma's als de Prisma-uitgave, maar is veel uitvoeriger ingeleid. Zo is er informatie over de geschiedenis van het voorzetsel, de verschillende soorten voorzetsels, enzovoort. Ook is er een soort 'woordenboek' van de voorzetsels in opgenomen.

De Prisma van de voorzetsels. Gids voor het gebruik van het juiste voorzetsel is samengesteld door Riemer Reinsma en Will Hus, met medewerking van Corriejanne Timmers. Het wordt uitgegeven door Het Spectrum en kost f 19,90.

ISBN 90 274 4170 7

De uitgebreide versie, onder de titel *Voorzetselwijzer*, verscheen bij Auctor en kost f 49,50.

ISBN 90 71844 77 3 >